

Bir Osmanlı Tarihi Nasıl Anlatır ? Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Süleymân-nâmesi'nin Anlatım Özellikleri

How to Tell An Ottoman History ? Narrative Characteristics of Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi's Suleimanname

Volkan KARAGÖZLÜ¹

Öz

Selim-nâmelerin devamı olarak görülen *Süleymân-nâmeler*, Kanûni Sultan Süleymân'ın hayatı, savaşları, yaptığı hayır hasenatı içeren eserlerdir. Osmanlı yönetiminde önemli etkilere sahip olan Karaçelebi ailesine mensup, Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin *Süleymân-nâme*'si ise 17. yy.da yazılmış tek *Süleymân-nâme* olması bakımından önemlidir. Bununla birlikte eser Kanûni'nin ölümünden sonra yazılmış, I. İbrahim'e sunulmuştur. Eser hakkında kaynaklarda dilinin ağır olduğu, "süslü" bir dil kullanıldığı gibi genel ifadelere rastlanır. Kâtip Çelebi ise eserin "hoş bir kompozisyon" ile hazırlandığını söyler. Giriş kısmından sonra anlatılanların başlıklar hâlinde verildiği eserde toplam 25 başlık bulunur. Kanûni Sultan Süleymân'ın tahta çıkmasından ölümüne kadar olan tarihî olayların verildiği eserde, şehzadeler için ayrı bir bölüm açılmış; ayrıca Kanûni devrindeki vezirler ve âlimlerin hayatları ayrı başlıklar hâlinde anlatılmıştır. Kanûni'nin tahta çıkışından Zigetvar seferinde ölümüne kadar olan tarihî olayların nasıl anlatıldığının araştırılacağı çalışmada, başlıktan itibaren çeşitli üslup araçlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu araçların eserde nasıl kullanıldığı ve esere katkılarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle tarihî metinlerdeki anlatım özelliklerinin tespiti sağlanacak ve dilinin sanatlı olduğu söylenen eserdeki dil kullanımlarının üslup araçlarını taşıdığı gösterilecektir.

Anahtar kelimeler: Süleymân-nâme, Karaçelebi-zâde Abdülaziz, Üslûp, Estetik Nesir

ABSTRACT

Suleimannames, which are seen as the continuation of Selimnames, are works that include the life, wars and charitable acts of Suleiman the Magnificent. The Suleimanname of Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi, who was a member of the Karaçelebi family, who had important influences in the Ottoman administration, is important in that it is the only Suleimanname written in the 17th century. However, the work was written after Kanuni's death and presented to Ibrahim I. There are general statements about the work, such as the heavy language and the use of an "ornate" language in the sources. Katip Çelebi, on the other hand, says that the work was prepared with a "nice composition". There are 25 titles in total in the work, in which what is told after the introduction is given

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Volkan Karagözlü (Dr. Öğr. Üyesi),
Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Neveşehir, Türkiye
E-posta: volkankaragozlu@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7796-122X

Başvuru/Submitted: 08.10.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
19.10.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
01.11.2021

Kabul/Accepted: 02.11.2021

Online Yayın/Published Online: 01.12.2021

Atif/Citation: Karagözlü, Volkan. "Bir Osmanlı Tarihi Nasıl Anlatır ? Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Süleymân-nâmesi'nin Anlatım Özellikleri" *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 31, 2 (2021): 625-647.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1006018>

as titles. In the work, in which the historical events from the enthronement of Suleiman the Magnificent until his death, a separate section was opened for the princes; In addition, the lives of viziers and scholars in the Kanuni period are explained under separate headings. In the study, it will be investigated how the historical events from Kanuni's accession to the throne until his death in the Zigetvar campaign are explained, it has been determined that various stylistic tools have been used since the title. It is aimed to examine how these tools are used in the work and their contributions to the work. Thus, it will be ensured that the narrative features in historical texts are determined and it will be shown that the language uses in the work, which is said to be heavy in language, carry stylistic tools.

Keywords: Suleimanname, Karaçelebi-zâde Abdülaziz, Style, Aesthetic Prose

EXTENDED ABSTRACT

Suleimannames are works that started as a continuation of Selimnames and describe the life of Suleiman the Magnificent. The Suleimanname, written by Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, has a special importance in that it was written after Kanuni's death and is the only Suleimanname in the 17th century. Katip Çelebi says that he has a "nice composition" about the work, while Babinger says that the work tells "the life of Kanûnî with an ornate and grandiose style". In line with the point of view pointed out by these expressions, the narrative features of the Suleimanname will be examined. The narrative features used in the work, their functions and contributions to the work will be examined. Thus, it turns out that a work written in the field of history is the subject of literary science with its expression. In addition, for Classical Turkish prose works, the expression "ornate, viscous, heavy..." has been used for a long time. It is thought that such judgments are an indicator of a negative mentality about the work rather than describing the style of the work. It will be explained that judgments such as language being closed in meaning and not being understood are the ways of artistic expression used in the work. In our opinion, the places that are stated to be written in a "ornate, viscous, heavy..." language are the places where stylistic tools are formed and used. For this reason, it will be tried to show that the heavy, closed expressions in the work are ways of literary expression.

While investigating the style of the work, the work will be examined according to the stylistic tools extracted from the narration of the work. Accordingly, it has been determined that elements such as rhetoric, sound arts, repetitions of words and sounds, quotations (poems, verses of the Qur'an) are used in the narration of the work. Considering that there are elements that make the narration of Süleymanname different, how these tools are used in the work and their contributions to the work will be examined.

As a history book describing the Kanuni period, different stylistic tools were used in Suleimanname. Thus, the work was described in a literary form and became the subject of literary analysis. These tools, which are used from the titles in Suleimanname, are the structures called "indirect expression" in the study, the phrases formed with the Persian long chain phrase, and the phrases and phonetic arts. It is thought that this structure is what is meant by an ornate, viscous, heavy language expression used when describing the language or style of classical Turkish literature products. In the study, it has been tried to show that such structures

are the place of formation of sound and rhetoric, provide the emergence of different meanings, and increase the density in terms of sound. One of the detected points is that concretization is frequently used in indirect expressions. Thus, we can say that the meaning in long and complex phrases is given in a way that can be visualized.

There are often quoted elements in the narrative of the work. It has been determined that the poems from the quoted elements have different usage features in terms of structure and meaning. It has been determined that the poems from the quoted elements have different usage characteristics in terms of structure and meaning. In these quotations consisting of Arabic, Persian and Turkish poems, Turkish poems are used very little compared to others and a great deal of belong to Baki. In the work, poems are used as an element of a sentence in terms of structure and independently of the sentence. Poems that are independent of the sentence have functions such as continuing what was told before them, explaining the ongoing narrative, and ending a chapter or work.

The verses of the Qur'an are included in the work in order to legitimize the authority of the sultan throughout the work. The most important source on which the ruler, who is the shadow of Allah on earth, is based on, is the holy book. Therefore, by quoting from the Qur'an, the authority of the Kanuni is given by the verses in which it is confirmed by Allah that he is on the right path.

Karaçelebi-zâde Abdulaziz Efendi was a well-educated statesman who had a divan and knew the subtleties of all three languages. At the same time, he is one of the most important great author (münşî) of the period. He showed his artistic side in his work named Suleimanname and created his work with various stylistic tools that we tried to explain above. Although there are expressions such as heavy, ornate, and grandiose about Suleimanname, which is one of the important works of aesthetic prose in terms of narration, in our opinion, what should be meant by these expressions is that the work was created by means of artistic expression.

1. Giriş

Kanûnî Sultan Süleymân'ın hayatını anlatan, *Selim-nâmelerin* bir devamı olan *Süleymân-nâmeler*, Kanûnî hayatta iken yazılmaya başlanmış tarihî eserlerdir.¹ Bazılarında tarihçiler bizzat olayların şahidi olarak eserlerini oluşturmuşlar ve padişaha sunmuşlardır. Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin *Süleymân-nâme'si* ise Kanûnî'nin ölümünden sonra yazılan ve I. İbrahim'e sunulan bir eser olarak diğer *Süleymân-nâmelerden* farklıdır. Ayrıca eser 17. yy.da yazılan tek *Süleymân-nâme* olması bakımından da önemlidir. Literatürde sıkça başvurulan bir kaynak olan eser hakkında daha önce bir inceleme ve araştırmaya rastlanmamıştır.² Kâtip Çelebi³ eserin hoş bir kompozisyona sahip olduğunu, Babinger⁴ ise "... süslü ve tumturaklı bir üslûpla Kanûnî Süleymân'ın hayat ve hükümetini anlatır." ifadesi ile eserin anlatımı hakkında bilgi verir. Eserde anlatılanlar, giriş bölümünden sonra 25 başlık hâlinde verilmiş, başlıkların değişmesi ile birlikte yeni konuya geçilmiştir. Kanûnî'nin cülusundan, Zigetvar seferinde ölümüne kadar geçen olaylar ilk 21 başlığın konusunu oluşturmaktadır. Diğer başlıklarda ele alınan bölümlerde, anlatılan konuya bağlı olarak üslup değişmiştir. Bu yüzden çalışmada Kanûnî'nin tahta geçtikten sonra ölümüne kadar olan olayların anlatıldığı kısımlar ele alınacaktır. Tarihî olayları anlatması bakımından konu olarak tarih kitabı olan eser, anlatımı bakımından da edebî bir eserdir. Estetik nesrin⁵ kullanıldığı *Süleymân-nâme'de* devrin üslubundan etkilenildiği gibi Karaçelebi-zâde'ye ait kullanımlar da bulunmaktadır.

2. Süleymân-nâme'nin Anlatım Özellikleri

Süleymân-nâme yazarı Karaçelebi-zâde⁶ devrin önemli kişiliklerinden biridir. Şeyhülislamlık makamına kadar çıkması, iyi bir medrese eğitimi alması, Azîzî mahlasıyla şiirler yazması ve her üç dilin inceliklerine vakıf olması gibi özellikler eserlerini yazarken etken rol oynamıştır. Özellikle *Süleymân-nâme'de* yazarın sanatçı kişiliği ön plandadır. Eserini oluştururken başka

1 Abdurrahman Sağırılı, "Süleymân-nâme", *DİA*, 38. Cilt, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 124.

2 Eser tarafımızdan basıma hazırlanmaktadır.

3 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, Çev. Rüştü Balcı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007) 267.

4 Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992) 226.

5 Süslü, tumturaklı, sanatlı, münşiyâne, inşâ üslubu, ağdalı ... gibi kelimeler ve yakıştırmalar ile anlatılan, fakat üslup özelliği olarak ifade edilen kelime ile karşıladığı nesrin birbiriyle uyumlu olmadığına inandığımız bu tür kullanımlar yerine "estetik nesir" ifadesi çalışmada kullanıldı. Bu çeşit nesirle anlatılmaya çalışılan çoğunlukla, Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunlukla kullanıldığı, Farsça tamlamaların öge sayısının arttığı, alıntı unsurların eserin anlatımının parçası olduğu kullanımlardır. Estetik nesir, tabirindeki "estetik" in ne olduğu daha başka bir ifade ile nesirde neyin beğenilir, neyin güzel olduğu araştırılmaya muhtaçtır.

6 Karaçelebi-zâde'nin hayatı hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Nevzat Kaya, "Karaçelebizade Abdülaziz Efendi", *DİA*, 28. Cilt, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001) 381., Nevzat Kaya, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli Tahlil, Metin*. Ankara: TTK Yayınevi 2003), Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 1992, Franz Babinger, "Abdülaziz Efendi", *İA*, I. Cilt, (Ankara: MEB Yayınları, 1978) 64., Ahmet Refik, *Alimler ve Sanatkarlar*, Der. M. Necip Yılmaz, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013), Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri, III*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333) 121., Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî, I*. Akt. Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ty) 99., İnehan-zâde Mehmet Nâil Tuman (2001). *Tuhfe-i Nâilî, II*. Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001) 673.

kaynaklardan yararlandığı anlaşılan yazar, *Süleymân-nâme*'de çeşitli üslup araçları (stylistic devices) kullanmıştır. Başlıklardan itibaren kullanılan bu araçlar, eseri diğerlerinden ayıran özellikleri ortaya çıkarmaktadır. Devrin genel üslubu olarak uzun, Arapça ve Farsça kelime dolu tetabu-i izâfâtların⁷ kullanılması bir yana bu tamlamalardaki somutlama, söz sanatlarının kullanılması şahsî tercihlere bağlıdır. Aynı biçimde alıntı öğelerin kullanımı (şiiirler, ayet ve hadisler, atasözleri...), dolaylı anlatım, tasvirler, söz ve ses sanatlarının kullanımı eserin üslubu hakkında bize bilgi verecek niteliktedir.

2.1. Süleymân-nâme'de Başlıkların Kullanım Özellikleri

Başlıklarla konunun değiştiği eserde başlıklar, “Bu makâle ... beyânındadır.” cümlesi ile kurulmuştur. Cümlenin içeriğini dolduran farklı özellikler mevcuttur. Eserde 2. başlıkta şu ifadeler yer alır. “Bu maqâle Cânberd-i türe-rüz tahrik-i merdüm-i bed-âmûz birle i' lâ-yı livâ-yı ' işyân idüp bedreka-i ahşâm-ı hûn-âşâm ile beyâbân-ı ' ademe vaz' -ı kadem itdüğü beyânındadır⁸ (7a).⁹ Canberd Gazalî'nin isyanının anlatıldığı başlıkta dikkati çeken iki nokta vardır. Bunlardan birincisi savaş yapılan kişilere karşı olan nitelemelerdir. Tasvir bölümünde daha geniş olarak ele alınacak olan bu kısımda şimdilik şunlar söylenebilir. Osmanlı tarih metinlerinde, düşman olarak görülen kişi, ordu, ülke vs. ile ilgili nitelemeler genellikle olumsuz bir biçimde yapılır. Bunlar ya bir hayvana ya da şeytana benzetilerek anlatılır. Tamlamaların sıfatları olarak kullanılan bu kelimeler, ya kendi içlerinde ya da başka bir tamlamanın son kelimesi ile (fasıla), seci oluşturur. Süleymân-nâme'de de buna benzer bir kullanım görülmektedir. Alıntıda “rûz-âmûz” fasıla oluşturarak secili kullanılmış, “ahşâm-âşâm” kelimeleri aynı tamlamada ses benzerliği oluşturmuştur. Ayrıca “adem-kadem” kelimelerinde cinas sanatı yapılmıştır. Anlam bakımından somutlaştırma görülen “beyâbân-ı ' adem” benzetme ile soyut olan yokluk kelimesi, somut olan çöl kelimesi ile tamlama içinde kullanılmıştır. İslam askerleri öldüklerinde kendilerine vaat edilen cennetlere giderler, fakat İslam askerlerinin karşısında yer alan kişiler yokluk çölünde yer edinir. Aslında buraya kadar kısaca anlatmaya çalıştığımız anlatım özelliği eserin tamamında bir kullanım alanına sahiptir.

Başlıklar eserle hem anlam bakımından hem de anlatım bakımından organik bir bağ içindedir. Yukarıdaki başlıkta kısaca Canberd Gazalî'nin kendini yönlendiren kişilerle isyan etmesi ve sonunda yenilmesi anlatılmış yani bölümde anlatılanlar özetlenmiş. Bunun yanında başlıkta kullanılan düşman tasviri eserde de buna benzer biçimde kullanılmaktadır. “feth ü güşâd buldığı haber-i behcet-eşeri qar' -ı sem' -i Cânberd-i şekâvet-nihâd idicek (7b).¹⁰”, “... vücüd-ı şekâvet âlûd-ı Cânberd-i bed-bûd...¹¹ (13a)” Canberd özelinde alıntılanan örneklerde

7 En az üç isimden oluşan isim tamlaması, zincirleme isim tamlaması.

8 Bu bölümde kara bahtlı Canberd Gazalî'nin kötülük öğreten kişinin kışkırtması ile isyan sancağını yükseltip kan içen maiyetin kılavuzu ile yokluk çölüne ayak basması anlatılır.

9 Çalışmada alıntılanan kısımlar: Karaçelebi-zâde Abdülazîz, *Süleymân-nâme*, (Mısır: Bulak Matbaası, 1248) künyeli eserden yapılmıştır.

10 fethedildiği sevinçli haberi, kötü yaradılışlı Canberd'in kulağına çalınmca..

11 kötü varlığının isyan dolu vücudu...

görüldüğü üzere tasvirin niteliği eser boyunca sürmektedir. Buna karşılık padişah, sadrazam veya Osmanlı askerleri hakkındaki başlıklarda olumlu nitelikler, benzetmeler vasıtası ile verilmiştir. Farsça tetabu-i izâfâtlar ile verilen özellikler, anlamca kapalı, tenasüp, benzetme gibi anlam sanatlarıyla ses sanatlarının birlikte kullanıldığı bir yapı ile anlatılır. “Bu maqâle şâh-bâz-ı ‘ anğâ-şikâr-ı evc-i saltanat ü şehryârî hâzretleri baş-ı cenâh-ı himmet-i hümâyün-ı hümâ-sâye buyurup dârü’l-cihâd-ı Belğrad’da sâye-endâz-ı iclâl oldukları beyânındadır (11b).¹²” Padişahı uzun tamlamalı bir yapı içinde veren başlıkta, şâh-bâz kelimesinin kullanımı padişah ile ilgilidir. Kasidelerde görülen övgü sistemine benzer bir biçimde, başlıkta padişah övülürken mübalağalara başvurulmuştur. Özellikle anka avlayan padişah imajı, padişahın kudretinin vardığı noktayı belirlemektedir. Padişahlık ve saltanatın doruğunda olması klasik Türk şiirindeki ankanın yaşadığı yer ile ilgilidir. Tenasüp sanatı ile padişahın gayreti hüma kuşu ile anlatılmıştır. Gölgesinin düştüğü kişinin bahtının açılacağına inanılan hüma kuşuna, kasidelerde sıklıkla padişahın cömertlik ve himayesini anlatmak için başvurulur. Tenasüp ve telmih sanatlarının (şâh-bâz, ankâ, evc, cenâh, hümâ, sâye) kullanıldığı cümlede, himmet ve saltanat somutlaştırılmıştır. Bu övgü hem başlıklarda hem de eserin olayların anlatıldığı kısımda devam etmektedir. Özellikle Kanûnî’den bahsedilen yerler uzun zincirleme tamlama ve çeşitli sanatların iç içe geçtiği bir anlatım özelliğine sahiptir. Bir başka başlıkta ise secilerin kullanımı görülmektedir: “Bu maqâle sultân-ı cevân-baht u firûz-rûz şâhib-ı kırân-ı bende-nüvâz u düşmen-sûz hâzretleri bedreka-i te ‘yîdât-ı nâ-mütenâhî-i ilâhî birle gâzâ-yı garrâ-yı Korfoz’a teveccüh buyurdukları beyânındadır (63a).” 13. başlıkta dikkati çeken bir başka özellik ise padişahın, Osmanlı askerlerinin “Allah’ın yardımını aldıkları” inancıdır. Bu tür anlatımlar metinlerde hem saltanatın hem de yapılan savaşın meşruluğunu göstermek için kullanılır. Metin içinde bu meşrulaştırma araçları, Kuran ayetleri ve hadisler olarak karşımıza çıkar.

Süleymân-nâme’de başlıklar söz, ses sanatları ile birlikte kullanılmış, başlıktaki benzetmeler konu boyunca devam etmiştir. Düşman kişilerin kötü özelliklerini belirten nitelikler söylenirken, padişahın övgüsündeki iyi nitelikler abartılarak verilmiştir. Özellikle kasidelerde gördüğümüz övgü biçimleri ile başlıklardaki anlatımlar birbirine benzemektedir. Başlıkların kuruluşu ve anlatımı eserin konu kısmında anlatılanlarla organik bir bağ oluşturmaktadır.

2.2. Süleymân-nâme’de Manzum Parçaların Kullanım Özellikleri

Süleymân-nâme’de manzumeler “nazım” başlığı ile verilmiştir. Bu kelime nazım biçimini belirlemekten çok nesir olmayan yerleri ifade etmek için kullanılmıştır. *Süleymân-nâme*’de mısra, nazm, kıt’a, mesnevi, kaside, terkiib-bend ... nazım biçimleri ile yazılmış veya onlardan alıntılanmış Arapça, Farsça ve Türkçe manzumeler bulunur. Türkçe manzum parçalar diğerlerine göre en azıdır ve pek çoğu Bâkî’ye aittir. Eserde en çok Farsça manzumelerin kullanıldığı ve bu şiirlerin de pek çoğunun alıntı olduğu dikkati çekmektedir. Şairin kendi yazdığı manzumeler,

12 Bu bölümde, padişahlık ve saltanatın doruğunda anka avlayan büyükdoğan (olan) padişah hazretlerinin Hüma (kuşu) gölgeli kutlu gayretin kanadını açıp İslam sınırlarının dışındaki Belgrat’ta kudretin gölgesi olması anlatılır.

li-müellifihi başlığı altında verilmiş; diğerlerinde kime ait oldukları belirtilmemiştir. Şairi belirlenebilen Arapça manzum parçalardan bazıları Ebû Tayyip el-Mütenebbî (39b, 79a, 97a), İbni Mülevvah (Mecnûn) (46a), Taftazanî (67b), Hz. Ali'ye (37b, 75a) aittir.

Manzumeler yapı bakımından iki biçimde kullanılmıştır. Bunlardan ilki anlatım devam ederken, anlatımın, cümlelerin devamı veya bir ögesi niteliğinde olanlar. İkincisi ise konu devam ederken, bir cümleden bağımsız olarak kullanılan manzumelerdir.

2.2.1. Cümlelerin Devamı Niteliğindeki Manzum Parçaların İşlevleri

Yazarın anlatım sürerken vermek istediklerini cümlelerin herhangi bir ögesi olarak veya tamlamalarda tamlanan görevinde kullanılan manzumelerdir. Özellikle mısralar cümlelerin akışı içerisinde sıklıkla kullanılır. Aşağıda Rodos fethi için yapılan hazırlıkların olduğu bölümden alıntılanan ifadelerde mısra bu biçimde kullanılmıştır. Alıntılanan örnekte manzume teşbih sanatında kullanılmıştır:

“dürre-i dürc-i şehyārī ğurre-i burc-ı kām-kārī ħāzretleri zīnet-sāz-ı dīvān-ĥāne-i cihānbānī ve zībende-i taĥt-ı Süleymānī olup ĥoĥka-i yāĥūt-gün-ı dehānı Mıŝrā‘ : Çünān ki bād-ı ŝabā ceyb-i ğonceī bigüŝāyed bu güne lü’lü’-perdāz-ı tekellüm itdiler ki...¹³”

Bākī'nin ŝiirinden alıntılanan mısra, yan cümlelerin öznesi görevinde kullanılmış bir zarf grubu oluşturmuştur.

“feth u firūzī rūzī olduğdan ŝoñra licām-ı eŝheb-i zerrīn-sitāmı beytü’ŝ-ŝeref-i ŝalĥanat ĥarafına imāle buyurılduĥda ol bed-kıŝ ü bed-endiŝler ‘azīm-i müteĥāzī-i ecel gibi der-pey olup ŝipāh-ı zafer-destgāha seng-i rāh olmaları müte‘ ayyindür. Bākī, Mıŝrā‘ : Fermān-ı ŝāha cāniledür inĥiyādımız, diyüp silsile-i girih-gīr-i kelāma fāŝıla-i sükūt virdi (14b).¹⁴”

Mısraların kullanımında dikkat edilen özelliklerden bir tanesi de mısra alıntılıktan sonra pendiyle, nushuyla, fehvasıyla, mazmunuyla ... gibi kelimelerin olduğu bölümlerde mısraların atasözü niteliğinde, ders, öğüt verici anlamlar taşımasıdır.

“Dördüncü gün yine ke’l-evvel ŝipih-r-i kīne-sāz muĥālif naĥmeye ser-āĥāz idüp Mıŝrā‘ : Men cerrebi’l-mucerreb ĥellet bihi’n-nedāmetin¹⁵ mazmūnı cilve-nümā-yı āyīne-i zuĥūr olmaĥın sefer-i baĥr sevdāsından ferāĥ olup Mıŝrā‘ : Eger ĥ’āhī selāmet der-kenārest¹⁶ pendini kırtā-i bināĥūŝ-ı ĥabül itdiler (53a).¹⁷”

13 Padişahın mücevher kutusunun iri incisi, ikbal sahibi burcun parlaklığı, dünyayı fethedenin meclisinin ve Süleymān tahtının süsü (olan padişah) aĥzımın yakut renkli hokkasını Mısra: Saba yelinin bir goncanın yakasını açtığı gibi, öyle bir tarzda konuşmanın incilerini düzenledi ki...

14 Talih ve fetih kısmet olduktan sonra altın başlıklı atın dizginini, saltanatın ŝerefli evine çevirdiklerinde kötü düşünceli günahkar kişiler, ölümün sıkıŝtran yolcusu gibi ardında olup zafer kazanan askerlere yol taşı olmaları meydandadır. Padişahın buyruĥuna baĥlılıĥımız canımız iledir, diyerek söz halkalarının zincirine ara verdi.

15 Tecrübe edinmeyi deneyene piŝmanlık lazımdır.

16 Esenlik istiyorsan kıyıdadır.

17 Dördüncü gün yine, önceki gibi kinli gökyüzü başka bir yapmacıklık tavra baŝlayıp Mısra: Tecrübe edinmeyi deneyene piŝmanlık lazımdır., gizli anlamı görünme aynasında belirip deniz yolculuĥundan vazgeçilip Mısra: Esenlik istiyorsan kıyıdadır., öğüdünü kabul kulaĥının küpesi (yaparak) razı oldular.

Mısraların dışında da kıt'a, nazm, mesnevi gibi manzum parçalar cümlelerin ögesi olarak kullanılmıştır. Bu manzumelerde irşat, pent, mazmûn gibi sözcüklerle kullanılanların öğüt ve ders verme niteliğinde olduğu görülmektedir. 16. başlıktan alıntılanan bölüm fethin gecikmesinden dolayı padişahın fetihten bir gün önce dua etmesinin anlatıldığı yerdir:

“Şi‘ r:

İzâ zâfa emrun ev ta‘ azzere maṭlabu

Fe-‘ inde âlihi’l-‘ âlemine tarâ’iķu¹⁸ fehvâ-yı şıdķ-ıhtivâsına i‘ timâden ferş-i mihrâb-ı niyâza rüy-yı meskenet sürüp gül-berg-i ruhsâr-ı pür-envârlarına jâle-i sirişk birle tarâvet-baḡş oldular ve ol hengâm-ı şafâ-encâmda

Nazm:

Yârî ez-Ḥaķ bicü ki cüz fazleş

‘ Uķde-i müşkilât negüşâyed

Her çi ḥ‘âhî ez- ü taleb ki cüz ü

Reh be-genc-i murâd nenümâyed¹⁹ irşâdını pîş-nihâd idüp ḥazret-i sulṭân-ı ğayb-dân celle celâluhu dergâh-ı re’fet-penâha ‘ arz-ı taḥiyyat-ı niyâzmendâne ile fetḥ ü zafer teyessürini der-ḥ‘âst itdiler (74a).²⁰”

Şehzade Selim ile Şehzade Bayezid’in Konya Ovası’nda savaşmalarını ele alan bölüm eserin 20. başlığı altında anlatılır. Buradan alıntılanan kısımda manzumeler yan cümle kuran ve cümlede zarf tümleci görevinde kullanılan cümle ögesinden sonra gelir. Burada manzume bir iç cümle biçiminde kullanılmıştır:

“Semender Aġa Sulṭân Bâyezid’e işâl ü tebliġ itdükde Kûtâhiyye taḡtgâha ķarîb ve Amâsiyye [S-88a] ba‘ id oldığı cihetden bu naķl ü tebdîlden istişmâm-ı bûy-ı teb‘ id itmegin ol ḥodġâm tilke iẓan kısmetun žizâ kerîmesini zebân-zed-i ḥarîf-i ḥayâl-i ḥâm idüp

Nazm:

Vişâl-i düst taleb mî-künî belâ-keş bâş

Ki ḥâr u gül heme bā-yek-diġer tüvâned bûd

Kesî be-gerden-i maķşûd dest-ḥaķka küned

Ki pîş-i tîr-i belâhâ siper tüvâned bûd²¹

18 İş daraldığında veyahut da arzu ve istekte yapılamadığında alemlerin rabbi katında pek çok yol ve çareler vardır.

19 Hakk’ın dostlarından birini ara. Zira onların ihsanları dışında problemlerin düğümleri çözülmez. / Her ne istiyorsan ondan iste! Zira onun dışında kimse istek hazinesinin yolunu göstermez.

20 Şiir: İş daraldığında veyahut da arzu ve istekle yapılamadığında alemlerin rabbi katında pek çok yol ve çareler vardır., doğruluk içeren anlamına güvenerek yalvarma mihrabının yaygısına acizlik yüzünü sürüp parlak yanaklarının gül yapraklarına, göz yaşı çiylere ile tazelik verdiler ve o neşe ve huzurlu zamanda Nazm: Hakk’ın dostlarından birini ara. Zira onların ihsanları dışında problemlerin düğümleri çözülmez. / Her ne istiyorsan ondan iste! Zira onun dışında kimse istek hazinesinin yolunu göstermez., uyarısının peşinden gidip gaybı bilen Allah hazretlerinin yüce eşiğine yalvarıp duayı sunarak fetih ve zaferi kolaylaştırmasını istediler.

21 Sevgiliye kavuşmayı arzuluyorsun. Belalara göğüs ger! Zira gül ve diken bir arada bulunabilir. / Gayesinin boynunu boğazlayan kimsenin bela oklarına karşı siperi olabilir.

şüret-i cevride görülen mu‘âmeleyi şabr-ı cemîl ile mu‘âbeleden istikbâr ve hükm-i hümayûnî ‘adem-i kabûl üzere ısrâr eyledi (88a).²²”

2.2.2. Cümleden Bağımsız Kullanılan Manzum Parçaların İşlevleri

Manzumelerin bu tür kullanımlarında anlatımın içinde herhangi bir cümlenin ögesi olmadıkları görülür. Bunların anlamca kullanımları ise farklı biçimlerde karşımıza çıkar. İlk olarak, manzumeler anlatımın devamlılığını sürdürür. Kendinden önceki cümlede anlatılanları aynı, benzer şekilde tekrar ettiği görülür. İkinci olarak kendinden önceki cümlede anlatılanları açıklayıcı bir işlevle kullanılmıştır. Üçüncü olarak ise bir bölümden diğer bölüme geçişlerde ya da bölüm içlerinde konu değişimlerinde son söz manzume ile söylenmiştir. Dördüncü olarak yorumlar manzum biçiminde yapılmıştır.

2.2.2.1. Aynı Anlamı Sürdüren Manzumeler

Bu tür örneklerde manzume kendinden önceki anlatımın bir devamı olarak cümlenin anlamını sürdürür. Bu kullanımda nesirde anlatılanların manzume formuyla devam ettiği görülür. Yalnız burada anlamın birebir yenilenmesi değil, anlatımın devam ettiği gözlenmektedir. Aşağıda Tımışvar seferi sırasında Erdel banından savaş gereçlerinin yüklenmesi için gönderilen padişah fermanına Erdel banının veziri etkisiyle izin vermemesinin anlatıldığı bölümde manzume bu kullanımı örneklendirmektedir:

“Semendire ve Belgrad’dan nehr-i Tisa ile zad u zevâde irsâline Erdel hâkimi zir-i destinde olan Peçevî nâm kal‘a cânibi münâsib olmağın Estefan’a nâme-i hümayûn gönderilüp zimâm-ı zabt-ı hîşâr-ı mezbûr müselleme-i kabza-i istiḥkâkları olmak ḥâtır-ḥâhları idüğünü iş‘âr buyurduklarında ol şüm-ı mezmûm Estefan’ı bu kadar emr-i cüz‘iye müsâ‘adeden mübâ‘adeye taḥrîş idüp esbâb-ı fitne vü fesâdı mü‘ekked ve şarḥ-ı mümerred-i ‘inâdı müşeyyed eyledi.

Nazm:

Gezendî ki ber-şehryâr resed

Zi-tedbîr-i destûr-ı nâdân resed

Kesîrâ ki devlet reved zi-âstân

Şeved bâ-fürû-mâye hem-dâstân²³ (79b)”

22 Semender Ağa, Bayazid’e ulaştırıp naklettiğinde Kütahya başşehre yakın Amasya uzak olması sebebiyle bu nakil ve yer değişikliğinden uzaklaştırılma kokusunu kokladığında o bencil, “Böyle ise bu çok insafsızca bir paylaştırmadır (Necm 53/22).”, yüce ayetini olmayacak hayalin arkadaşının dilinde yaygınlaştırıp Nazm: Sevgiliye kavuşmayı arzuluyorsun. Belalara göğüs ger! Zira gül ve diken bir arada bulunabilir. / Gayesinin boynunu boğazlayan kimsenin bela oklarına karşı siperi olabilir., eziyet biçiminde görülen muameleyi güzel bir sabırla karşılamak yerine büyüklük gösterip padişahın kararını kabul etmemekte ısrar etti.

23 Semendire ve Belgrad’tan Tisa nehri üzerinden yiyecek ve azık gönderilmesine Erdel hakiminin eli altındaki Peçevi adlı kale etrafı uygun olduğu için Estefan’a padişah mektubu gönderilip hisarın ele geçirilmesinin dizgini, hak etme pençesine verilmesinin gönüllerinin isteği olduğu işaret ettiklerinde o kınanmış uğursuz (vezir) Estefan’ı bu kadar küçük bir emre uymaktan uzaklaşmaya hırslandırıp karmaşa ve karışıklık sebeplerini kuvvetlendirip inadin büyük yüksek köşkünü muhkemleştirdi. Nazm: Hükümdara ulaşan bir zarar cahil vezirin önleminde dolayı gelir. / Eşikte ikbali biten birisi aşâğılık biriyle uyum içinde olur.

Kanûnî'nin ölümü anlatılan bölümde herkesin bir gün öleceği ifade edilirken anlatılanlar ölümlle ilgili bir mazumeyle devam ettirilmiştir:

“sulţân-ı rûz-ı ezel ‘ izzü celle ھاżretinüñ kârzâr-ı luţf-ı ‘ âlem-efrûzı bî-ħâr-ı ھاħr-ı dil-düz olmadıĝı cihetden ravzatü’ş-şafâ-yı iķbâlde neşv ü nemâ bulan her nihâl-i ھاş-nümâ âħir-i kâr berg ü bârı dest-zede-i ‘ avâşıf-ı debûr-ı idbâr olup çemenzâr-ı ‘ izz ü nâzda tebaħter ü ihtizâz iden her serv-i ser-efrâz elbette bir gün berkende-i pençe-i ھاħr-ı rûzgâr olur.

Nazm:

Ecel ender zamâne şayyâdest

Ez-pey-i şayd cümle üftâdest

Heme ھاıyd-ı kemend-i keyd-i veyend

Tâ nazâr mî-künend şayd-ı veyend (96b)”²⁴

2.2.2.2. Önceki Cümleyi Açıklayan Manzum Parçalar

Manzumelerin bu işlevle kullanılmasında metnin anlatımı içinde herhangi bir durum, olay, kişi veya kelimenin manzume biçimiyle açıklandığı görülür. Açıklayıcı anlatımın ağır bastığı şiirlerde önceki cümlelerde anlatılan kavram, nesnenin vs. ne olduğu, özellikleri verilir. Aşağıdaki örnekte tazarruun nasıl yapıldığı, niyaz sırasında neler söylendiği ... manzumeyle anlatılmıştır:

“Tahmâsb-ı bed-kirdâr tarafından tekrâr ilçi gelüp mürseli cânibinden birle ser-âğâz-ı neşîde-i tazarru‘ u zârî eyledi.

Nazm:

Be-‘ özr-i ھاťahâ leb ârâste

Günâhân bigüzeşte der-ħ’âste

Ki ger dâmen-i ‘ afv-ı şâh-ı cihân

Şeved setr-püş-ı günâhkârân

Be-hizmetgerî cân siperî künem

Ber-ân rây-ı nîk üstüvârî künem

Ez-în pes ser-i mâ vü ân âstân

Ki hesteş laķab kıble-i râstân²⁵ (85a)”

24 Ezel günün sahibi izzet ve şerefi büyük (olan) Allah hazretlerinin kâinatı aydınlatan ihsan savaşının gönlü inciten kahrı, dikensiz olmadığından, bahtın neşe bahçelerinde büyüyen güzel görünümlü her fidan, sonunda yaprak ve meyvesini talihsizliğin doğudan esen fırtınalarına kapılıp naz ve yücelik bahçesinde salman ve titreyen her yüksek selvi ağacı elbette bir gün zamanın (rüzgarın) kahdedici pençesi ile sökülür. Nazm: Ecel zamanın içinde avcıdır. O ava herkes düşmüştür. / Onun baktığı kişi onun avıdır. Herkes onun tuzak ipine bağlanmıştır.

25 Kötü yaradılışlı Tahmasb tarafından tekrar elçi gelerek, gönderileni tarafından kurtulma umuduyla ağlama ve yalvarma şiirine başladılar. Nazm: Hataların özrü için konuştular. Kusurların affedilmesini istediler. / Eğer dünya hükümdarının bağışlama eteği günahkarları örterse, hizmetkarlıkla ona canımı siper ederim. O güzel düşüncesine itimat ederim. / Bundan sonra bize ve kendi katına “doğruların yöneldiği yön” lakablı kişi o var.

2.2.2.3. Konuyu, Bölümü Sonlandıran Manzumeler

Süleymân-nâme'de bazı manzumelerden sonra konunun değiştiği veya bölümün sonlandırıldığı görülür. Yani manzum parçalar burada estetik bir araç olarak kullanılırken aynı zamanda metnin yapısının bölümlerini oluşturan bir unsur işleviyle kullanılmıştır. Alıntılanan örnekte metnin anlatımı sürerken manzume kullanılmış ve başka bir konuya geçiş yapılmıştır. İnebahtı savaşından sonra bunun intikamını almak isteyen düşman askerleri, Osmanlı askerinin elinde bulunan kaleyi alırlar. Kalenin düşman askerlerinin eline geçmesi manzume ile sonlandırılmış daha sonra ise bu durumu padişahın haber alması anlatılmış. Manzumelerin bu işlevle kullanımı günümüz yazısındaki paragrafı hatırlatmaktadır:

“... kıyid-i taķdİR ser-menZil-i maķşüda delâletde şüret-i taķşİR göstermegin ol ĩişâr-ı düşvâr-gİR âġuş-ı teşhİR-i ‘adü-yı bed-kirdâra düşdi.

Nazm:

Ėamġin meşev ki sâķi-i ķudret zi-câm-ı dehr

Geh şâf-ı lutf mİ-dihed u ġâh zehr-i ķahr

mâh-ı recebÜ'l-ġarâmuġ beşinci ġünü İstanbul'a şeref-i vuşül müyesser olduġda bu ġaber-i vaġset-eşer ma' rüz-ı ġidmet-i dâver-i dâdġer olup (70a)...²⁶”

Aşağıdaki bölümde ise Van Kalesi'nin tekrar ele geçirilişinde Osmanlı askerine karşı koyanların yenilmesi anlatılırken şiirle sonlandırılan bölümün ardından Şah Tahmasb'ın neler yaptığı anlatılmaya başlanmıştır:

“... Muġâfaza ġidmetine me'mür bİ-şu' ūrlar toķuz ġün țarİķ-i müdâfa' a vü ġİşâmı meslūķ-ı ķadem-i ihtimâm idūp menhec-i müstaķim-i teslimde rū-ġerdân olduġlarından şoġra te'sİR-i tâb-ı teb-i bİ-tâbİ birle Vaniler ser-nihâde-i visâde-i nâ-tūvânİ olup mâh-ı mezburuġ on ūçūnci ġünü Elķâş Mİrzâ vesâťatıyla ķar' -ı bâb-ı istİmâna şİtâb İtdiler.

Nazm:

Her kücâ ‘azm-i cihân-gİreş ġİrân sâzed rikâb

Fetġ u nuşretrâ bedân cânİb sebūķ ġerded ‘İnân

Rumġ-ı devlet perverİşrâ mūlķ u millet der-penâġ

Tİġ-ı nuşret ġūsterİşrâ dİN u dūnyâ der-zİmân

Bu esnâda Ťahmâsb-ı bed-nİjâduġ ‘Âdi'l-cevâz ve Muş-âbâd țaraflarını ġârete cesâret İdūp Ėarş ta'mİrine me'mür olan neccâr [S-77a] u müzdūrİ İhlâķ u tedmİR İle ...²⁷ (76b,77a)”

26 ...Kader kılavuzu amaç duraġına rehberlikte, kusur biçimini gösterip zor tutulan hisar kötü yaradılışlı düşmanın ele geçirme kucaġına düştü. Nazm: Kudret sâķisinin bazen dūnya kadehiyle İhsanınm özünü bazen de kaġrının zehrini vermesine ūzūlme! Recep ayının beşinci ġünü İstanbul'a kavuşma şerefi nasip olunca bu deġset verici haber adaletli padişahın ġizmetine sunulup...

27 ... Koruma ġörevinde olan şuuruzlar, dokuz ġün boyunca mücadele ve savunma yolunu özen adımının gidilen yolu edip teslim olmanın ġenİş yolunda yüz çevirdikten sonra ġūşūzlūķ ateşinin eziyetinin etkisi İle Vanlılar ġūşūzlūķ yastġına baş koyup aynı ayın on ūçūncü ġünü Elkas Mİrza Han aracılıġıyla yardım kapısını çalmaya koştular. Nazm: Dūnyaya ġūkmetme azmini her nereye atılanlaştırırsa fetih ve İlahİ yardım o yöne sūratlı olur. / Devlet mızraġı talimde, ūlķe ve millet dayanak İçinde. Zafer kılıcı ġİşİtirilmede dİN ve dūnya ġarantide. Bu esnada kötü huylu Tahmasp'ın Adilcevaz ve Muş taraflarını yaġmalayamaya cesaret edip Kars bölgesini tamir İçin ġörevlendirilen marangoz ve İşçİleri öldūrūp helak ettiġi...

Bu işleyle anlatılan manzumelerin bir kısmı ise bölümlerin sonlanmasında kullanılır. Daha önce söylendiği gibi *Süleymân-nâme*'de konular başlıklarla verilmişti. Bu başlıklar konunun ne olduğunu belirttiği gibi anlatılan konuyu da sınırlandırıcı bir işleve sahiptir. Eserin bölümlerinde çoğunlukla son söz manzume olmuştur. Aşağıda Bâkî'nin terkiib-bendinden alınan beyitlerle Elkas Mirza'ya yardım için asker gönderilmesini anlatan bölüm bitirilir Timişvar ve birçok kalenin fetihini anlatan bölüm başlatılmıştır:

“mâh-ı merķümüñ on üçüncü günü taraf-ı Rüm-ı behcet-rusûma ‘avd buyurılıp ba‘de tayyü’l-menâzil mâh-ı zi’l-hiccenüñ ğurresinde ol ğurre-i garrâ burc-ı câh u celâl maṭla‘-ı mihr-i sipihr-i mecd ü iķbâl olan serir-i şeref-maşıir-i Āl-i ‘Osmân pertev-i cülüs-ı sa‘âdet-me’nüs erzânî buyurdılar.

Nazm:

Zümürüd tahtına çıkdukca şâh-ı leşker-i encüm
Cihânı efser-i-zerrîn ile kıldukca nürânî
Ser-efrâz ol serir-i saltanatda gün gibi dâyim
Münevver kılsun iķbâlüñ bu nüh-firûze eyvânı
Ziyâ-baḡş ol rikâbuñ şu‘lesinden mâh u hürşide
Semend-i baḡtuñ itsün ‘arşa-i ‘âlemde cevlanı

Bu maķâle ba‘zı umür iktizâsıyla evvelâ Rümili beglerbegisi Meḡemmed Paşa ve sâniyen vezir-i Āşaf-naẓir Aḡmed Paşa diyâr-ı küffâra sevķ-i ketâyib-i firûzi‘-‘avâķib idüp Timişvar ve daḡı niçe kal‘a vü ḡişâr zamâyim-i memâlik-i maḡrûseden olduğı beyânındadır (79a).²⁸”

2.2.2.4. Manzumelerle Yorum Yapılması

Süleymân-nâme'de herhangi bir durum, olay, kişi hakkında yazar tarafından yapılan değerlendirmelerin manzum biçiminde verilmesidir. Bu kullanımda kişilerin karşılaştukları olay karşısındaki tutumları veya olayların yazarın görüş aķısından yorumlanması söz konusudur. Aşağıda Belgrat fethi sırasında Zemun Kalesi'nin kuşatılması esnasında padişahtan gelen ferman ile kuşatmanın kaldırılması anlatılmaktadır. Bu olay anlatılırken padişah fermanının vezir üzerindeki etkileri manzumeyle yorumlanmıştır:

“ḡaķıķat-i ḡâl tekrâr ma‘rüz-ı âstân-ı muḡalledü’l-iķbâl olduķda ol feride-i pesendide-i lücce-i efķâr-ı isâbet-şi‘âr daḡı âvize-i binâğuş-ı ķabül olmayup maẓmün-ı evvel üzere ḡükm-i hümâyün-ı müteḡattimü’l-ımtişâl irsâl olunmaġın nâ-ķâr tedbir-i muḡâřara-i ḡişârdan rucü‘ ve ṭopları gemilere taḡmîle şurü‘ olındı.

28 Aynı ayın on üçüncü günü güzellikler gösteren Anadolu tarafına dönölüp menziller aşıldıktan sonra zilhiccenin ilk günlerinde o, yücelik ve makam burcunun parlak ayı, talih ve ululuk göğünün güneşinin doġuş yeri olan Osmanoğullarının şereflî tahtının sahibi saadetli tahta oturmanın ışıġını uygun buldu. Nazm: Yıldız askerlerinin padişahı zümürüt tahtına çıktığında, dünyayı parlak tacı ile aydınlatınca / Saltanat tahtında daima güneş gibi yüce ol, talihin bu dokuz, mavi köşkü aydınlatınsın / Üzenginin parlaklıġından ay ve güneşe ışık ver, bahtının atı dünya meydanında gezinsin. Bu bölümde bazı işler gereġince önce Rumeli Beġlerbeyi Mehmet Paşa, ikinci olarak Asaf görüşlü vezir Ahmet Paşa kafir memleketlere taliḡli asker bölükleri sevk edip Tameşvar ve daha birçok kale ve hisarın büyük şehirlerden oluşan ülkelere eklenmeleri anlatılır.

Nazm:

Ḥilāf-ı re`y-i sulṭān re`y cüsten

Zi-ḥūn-ı ḥı̄ş bāyed dest şüsten

Eger ḥōd rūzrā gūyed şebest in

Bibāyed güften inek māh u pervin (17a)²⁹

Estergon Kalesi'nin fethinin anlatıldığı bölümde kale içine sığınan kişiler hakkında, kaleye sığınmalarının onlar için bir fayda sağlamayacağı hakkında yorumlar yapılmıştır:

“dest-i te`yid-i rabb-i mecīd birle der-i ümidleri güşāde ve cevher-i tābdār -ı feth ü zafer küngüre-i tāc-ı iftiḥārlarına nihāde olup menāş-ı ḥalāş olmak i`tikādiyla düşmen-i bed-nihād taḥaşşun itdükleri kılā` -ı Keyvān-irtifā` tünd-bād-ı hücum-ı şīrān-ı Rüm'a beyt-i `ankebūtāsā ḥāyil olmaz idi.

Nazm:

Ecel çün der-āyed zi-dīvār u bām

Be-dervāze besten çi sūd iḥtimām

Fürūd āyed ez-āsmān çün gezend

Çi ḥāşıl ki dīvār bāşed bülend (72a)³⁰

Örneklerden görüldüğü üzere manzumeler anlatımın içinde cümlelerin bir ögesi durumunda veya bağımsız olarak kullanılmıştır. Bağımsız kullanılan şiirler anlatımın devamını sağlama, bölümleri oluşturma, sonlandırma; açıklama, yorum yapma işlevleriyle şiirde yer almıştır.

2.3. Tasvirlerin Kullanımı

Süleymān-nāme`de olaylar dolaylı olarak anlatılmaktadır. Verilmek istenen açık, düz bir anlatımın yerine; kapalı, söz ve ses sanatları ile dolu, uzun Farsça tetabu-i izâfâtlar ile ifade edilmiştir. Bu yüzden cümlelerin anlamları tamlama içinde kullanılan söz sanatlarının anlamının çözülmesi ile anlaşılabilir. Bu durumu somutlamak için eserden bir alıntıyı inceleyelim:

29 İşin doğrusu tekrar sonsuz talih sahibinin eşğine sunulunca isabet gösteren düşünce okyanusunun eşsiz incisi dahi kabul kulağına asılmayıp bir öncekiyle aynı anlamda itaat edilmesi gereken padişah buyruğu gönderilince, hisarı kuşatma hazırlıklarından vazgeçilip toplar gemilere yüklenmeye başlandı. Nazm: Sultanın görüşüne aykırı bir görüş aramak kendi canıyla yıkanmayı gerektirir. / Eğer gündüze bu gecedir derse şimdi ay ve Pervin demek gerekir.

30 Yüce Allah'ın sağlamaştırma eli ile ümit kapıları açıldı, zafer ve fethin parlak mücevheri övünme tacının tepesine konulup kötü yaradılışlı düşman, kurtulmak için sığınılacak yer (olacak) düşüncesiyle Satürn yüksekliğindeki sığındıkları kale Anadolu askerlerinin hücumlarının kasırgasına, örümceğin evi gibi engel olamazdı. Nazm: Ecel duvardan ve damdan içeri girince kale kapısını kapatmaya çalışmak fayda vermez. / Gökyüzünden, zarar inişe geçince setin yüksek olmasının bir faydası yok.

“Mağdem-i şeref-tev’em-i sultân-ı Cem-ğaşem birle cezîre-i Rodos reşk-âver-i bâğ-ı İrem olup yümn-i mağdem-i sa’âdet-lüzüm-ı sultân-ı mekârim-destgâh birle otağ-ı Keyvân-niğâğ gayret-i çetir-i kuhlifâm-ı sipihr-i muğarnas ve ta’ne-zen-i felek-i atlas oldu (29b).³¹”

Kanûnî'nin Rodos seferi sırasında buraya gelişini anlatan bölümde padişahın maiyetindeki kişiler Cem'in maiyetindeki kişilere benzetilmiş ve İran padişahı Cem'e telmih yapılmıştır. Rodos teşhis edilerek İrem bağlarını kısıkandıracak derecede güzelliğe sahip olması ve bunun padişahın ayak basması ile ilgili olması durumu gulüvv derecesinde mübalağayı örneklendirmektedir. Yine gulüvv derecesinde mübalağa ile padişahın otağının kemerleri nitelendirilmiş. Bu da teşhis sanatı ile gecenin atlas feleğinin kıskanmasına sebep olmuş. Örnekte görüldüğü üzere padişahı anlatan özellikler hep en uç, tepe noktasında verilmiş; fakat padişahın özellikleri bu uç noktadaki özelliklerden daha iyi olarak tavsif edilmiştir. Şiirde kullanılan söz sanatlarının burada geçmesi de estetik nesirde kullanılan üslup araçlarının şiirdeki ile ortak olduğunu göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

Örnekteki gibi kapalı anlatımlar eserin dil ve anlamını zorlaştırırsa da eserin sanatsal yönünü ortaya çıkarır. Nesir eserleri için kullanılan “dili ağır, ağıdalı, süslü anlatım....” gibi kavramların aslında eserin bu yönünü yani edebiliğini vurgulamak için kullanılması gerektiği; fakat -zihniyete bağlı olarak- bu kavramlarda nesrin olumsuzlanarak kullanıldığını görmek mümkündür. Nesri tarif ederken kullanılan ağır, ağıdalı, süslü gibi “yakıştırmalar” ile kullanılan dil özellikleri, aslında eserin estetik yönünün ortaya çıktığı yerleri oluşturmaktadır. *Süleymân-nâme* özelinde, söz sanatları, ses sanatları, kişisel dil kullanımı, seslerin tekrarı eserde, hep tetabu-i izâfâtlar ile verilmiştir. Bu tamlamaların öge sayısı fazlaşmış, birbiriyle anlamca ve ses bakımından ilgili Arapça ve Farsça kelimelerin kullanımı çoğalmıştır. Ama aynı zamanda söz sanatları ile anlam katmanları oluşmuş, ses sanatları ile de ses yoğunluğu ortaya çıkmıştır. Eserin tamamında görülen bu özellikler, tasvir yapılan bölümlerde sıklıkla kullanılmıştır.

2.3.1. Tasvirlerin Anlatım Özellikleri

Süleymân-nâme'de kapalı anlatım en çok tasvir yapılan yerlerde görülür. Tasvirlerse genellikle bölümlerin girişlerinde, savaş anını anlatırken, savaşların yapıldığı mevsim veya coğrafya ile ilgili kısımlarda ve kale, burç ve kulelerin özellikleri aktarılırken kullanılır. Tasvirlerin dışında eserin diğer bölümlerinde düşman komutanı ve askerlerinin özellikleri, padişah ve İslam askerlerinin özellikleri aktarılırken de dolaylı anlatıma başvurulmuştur. Bu anlatımda çoğunlukla uzun tamlamalarda benzetme, mübalağa, istiâre, tenasüp, tevriye, telmih gibi söz sanatları ile; seci, cinas, iştikak, kalp gibi ses sanatları kullanılmıştır. Bunun yanında kelimelerin tekrarı, ikilemeler, uzun ünlüler ve benzer ses, hece tekrarı ile ses sanatları ve anlam desteklenmiştir.

31 Cem maiyetli padişahın onurlu gelişi (ile) Rodos adası, İrem bağçelerini kısıkandırıp cömertlik sahibi padişahın mutluluk gerektiren gelişinin bereketi ile Satürn kemerli padişah çadırı gökyüzünün siyah renkli çadırının kıskançlığına ve atlas feleğinin yergisine sebep oldu.

2.3.1.2. Tasvirlerin Anlatımında Söz Sanatlarının Kullanımı

Daha önce de söylendiği gibi *Süleymân-nâme*'de zincirleme tamlamalar sıklıkla kullanılır. Farsça tamlamaların öge sayısı bazen dokuza ulaşır. Günümüz insanına göre bu durum dili ağırlaştırılan, anlamı zorlaştıran bir yöndür. Fakat aynı zamanda Farsça tamlamalar söz sanatlarının oluşturulduğu yerlerdir. Eserde tetabu-i izâfâtlar ile kurulan tamlamalarda söz ve ses sanatları kullanılmış, bu tamlamalar dolaylı anlatım olarak nitelendirilen anlatım özelliğinin mekanı olmuştur. Ayrıca üslup araçlarından olan söz sanatları bu tamlamalarda bulunan kelimeler arasındaki anlam ilişkileri ile birden fazla manaya gelecek biçimde kullanılmıştır. Böylelikle sözün etkili, hoş gidecek şekilde oluşturulmasının yanında, aynı tamlama içinde birden fazla anlam iletebilmiştir. Eserde dikkati çekecek biçimde olan tasvirlerin birkaç odak noktası olduğu görülür. Padişah ve İslam askerlerinin anlatımı, düşman komutanı ve düşman askerlerinin, savaş anının, savaşılan yerin coğrafi özelliklerinin; kale, burç ve kulelerin özelliklerinin anlatımlarındaki tasvirlerin hem ses hem de görüntü bakımından canlı bir biçimde ifade edildiği görülür. Buradaki tasvirlerde anlatılan Osmanlı padişahı, askerleri için ise daima abartılacak biçimde olumlu ögeler kullanılmıştır. Değilse tamamen olumsuz, hatta günümüz dünyasından bakılınca, hakarete varacak sözler, nitelemeler kullanılmıştır. Olumsuz nitelikler sadece düşman komutanı ve askerleri için değil, Şehzâde Selim'in karşısında bulunan şehzadeler için de geçerlidir.

2.3.1.2.1. Padişah Tasvirlerinde Söz Sanatlarının Kullanımı

Eserde özellikle Kanûnî'den bahsedilirken tamlamaların uzadığı ve anlamın sanatsal olarak verildiği görülmektedir. Yukarıda söylendiği üzere olumlu özelliklerin en uç noktasından bahsedilmesi ve padişahın bundan daha iyi olması gibi bir anlayışın ürünü olan bu ifadelerde, mübalağa, teşbih, istiâre, tenasüp, telmih, tevriye gibi söz sanatları kullanılmıştır. Ayrıca tasvirlerin yanında eserde padişahı niteleyen kelimeler sıklıkla kullanılmış, bunlar tasvirlerde anlatılan durumu anlamca desteklemektedir: “sulţân-ı sûtüde-aḥlâḳ, sulţân-ı bende-nüvâz u ‘adû-süz, sulţân-ı bülend-himmet, sulţân-ı muḥalledü’l-iḳbâl, sulţân-ı ‘âlî-neseb, intisâb sulţân-ı bülend-cenâb...”

Padişah tasvirlerindeki özelliklerin birisi padişahın kendisinin, atının, otağının mübalağalı bir biçimde anlatılmasıdır. Ondan yardım isteyenler gölge gibi atının toynağına yüz sürer, atının toynağının tozunu gözlerine sürme olarak çeker, düşmanların kelleleri çevgan oyunundaki top gibi ateş dizginli atın ayakları altında sürünür.

“sâyeāsâ sum-i semend-i dil-pesend-i sulţân-ı ser-bülende rüy-mâl eyledi (13b).”

“ḡubâr-ı tütüyâ-‘ıyâr-ı sum-i semend-i dil-pesend-i sulţân-ı ercendi kuḥl-ı rüşenâyı baḡş-ı dîde-i iftiḥâr itdiler(64b).”

“ser-i sevdâ-zedeleriniñ kimi kenâr-ı ‘alâ-‘alem ârâyiş-i nevk-i sinân ve kimi ḡüy-ı şavlecân-ı pây-ı raḡş-ı âteş-‘inân oldı (10b).”

“Bir rağş-ı meserret-bağş-ı kebk-ğırâm ve esb-i zerrîn-zîn ü muraşşâ‘ -licâm birle ki sür‘ at-i seyrd e ablağ-ı tîz-tâz-ı vehm ü hayâlden gûy-ı müsâbağat rubûde kıllup eşheb-i muğallâ-kecîm-i âftâb gibi sağğ-ı zemîn meydân-ı yek-rûzesi idi (12b).³²”

Söz sanatları ile anlatılan padişahın bindiği at keklük sekişlidir ve insanın içini açan bir özelliğe sahiptir. Mübalağa-i gulüvv ile zan ve hayalin hızla giden atından daha hızlı olduğu anlatılmıştır. Teşbih ile güneşe benzetilen atın hızlı gidişi ile ilgili başka bir mübalağa yapılmış, bir günde tüm yeryüzünü dolaştığı söylenmiştir. Bu cümlede söz sanatlarının kullanılmasında dikkat çeken iki husustan birincisi Osmanlı toplumundaki guy u çevgan oyununa telmih edilmesi, ikincisi ise atların tasvirindeki özellikler ile savaş esnasındaki padişah atının nasıl giydirildiği ile ilgilidir: Eyeri ve dizgini altındandır, süslenmiştir ve ata zırh giydirilmiştir.

Aşağıdaki alıntı ise padişah otağının tasvirine aittir. Yine benzetmeler ve mübalağa sanatının gulüvv derecesindeki abartmaları ile anlatılan özelliklerde padişaha ait öğelerin kainattaki en üstün varlıklar ile karşılaştırılması söz konusudur. Bu unsurların yüksekliği, yüceliği, büyüklüğü söz konusu ise en yüksek, en büyük varlık ile; değeri söz konusu edilirse en pahalı, dünyadaki en değerli varlık ile bir kıyaslama yapılır. Padişahın otağının veya kullanıldığı diğer araçların bu biçimde anlatılması bu varlıkların aslında padişahın yüceliği, kıymeti, kudretinin göstergesi olmalarındandır.

“otağ-ı gerdün-niğâğ-ı Süleymânî - ki ‘ amûd-ı zafer-nümûdı miğver-i sipihr-i ‘ âlemistânî ve fülke-i zer-endüdü hürşid-i evc-i cihânbanî ğnâb-ı zerrîn-târî ğablü’l-metîn-i bağğiyârî ve ğubbe-i Keyvân-medârî felekü’l-eflâk-i şehryârîdür (12b).³³”

Alıntıda dikkati çeken özellik, otağın tamamının değil, parçalarının bu karşılaştırmada kullanılmasıdır. Verilmek istenen mesaj, padişahın çadırının bir parçasını oluşturan unsurlar bile bu kadar değerli, kudretli, yüce ise padişahın azameti, yüceliği, kudretinin derecesi söze sığmaz, olmalıdır. Eserde padişahın kullandığı araçlar, savaş aletleri, askerleri... bu üslup üzere anlatılmıştır.

2.3.1.2.2. Düşman Komutanı, Askerlerinin Tasvirlerinde Söz Sanatlarının Kullanımı

Eserin başlıkları ele alınırken düşman komutanları ve askerleri için genellikle olumsuz nitelikteki sözcükler kullanıldığı belirtilmişti: “Venedik ğralı olan dağal-bâz-ı fitne-sâz, ğaraf-ı düşmen-i bed-âyîn, düşmen-i bed-nihâd, ‘ adû-yı bergeşte-rüzğâr, müddet-i sefer-i ‘ adû-yı bed-ğüher...” gibi kullanımların dışında söz sanatları ile de düşman olumsuzlanarak kullanılmıştır. Genellikle benzetme ile yapılan bu tür sıfatlar ile sadece düşmanın olumsuz niteliklerinin gözler

32 Bir keklük sekişli mutluluk bağışlayan at ve altın eyerli ve süslü dizgini olan at ile gidiş hızı zan ve hayalin hızla koşan fazla atından yarışma topunu kapıp göğün parlak zırhlı beyaz kır atı gibi yeryüzünün tamamı tek günlük meydanı idi.

33 Sultan Süleymân'ın felek kemerli padişah çadırı, zafer gösteren sütunları, dünyayı tutan güneşin eksenidir. Altın işlemeli iğnesi, dünyayı gözleyen en yüksekteki güneştir. Çadırının altın ipi saadetin kopmaz, sağlam ipidir ve Satûm yörüngeli kubbesi padişahın arşıdır.

önüne serilmesi değil, Osmanlı askerinin ve padişahının haklı olduğu da üslup katmanında ispatlanmaya çalışılmıştır. Düşman askerleri, dinsizdir ve kötü talihleri ve kötü düşüncelerinden dolayı savaşı kaybetmeye mahkumdurlar. Düşmanların bu kötü talihleri ilk doğduklarından beri vardır, onlar yollarını kaybetmiş, ne yapacaklarını şaşırılmış bir hâldedirler:

“zehr-i ‘adü-yı güm-râh âb u âbiş-ḥ’âr-ı düşmen-i rû-siyâh zehr-i nâb olup hemvâre fermân-ı kâdî-i mâziyyü’l-hüküm-i şemşîr-i şâ’ ika-te’şîrimüz kişver-i ebdân-ı mezâlim-i pişkân-ı sitem-perdâzda cân gibi revân ola ḥâliyâ iki şakî-i bed-nihâd ve rüsvây-ı mâder-zâduñ tarḥ-ı fitne vü âşûba ser-âgâz ve derîce-i ‘işyânı bâz idüp kenef-i sâyebân-ı emn ü emânda hem-ḥ’âbe-i iṭmînân olan re‘âyâyı pâ-beste-i târ-ı ‘anâkib-i kâhr u kîn itdükleri...³⁴ (8a)”

Alıntıda görüldüğü üzere dolaylı anlatım kullanılmaktadır. Düşmandan bahsedilirken sözcüklerin olumsuz anlamlarından yararlanılmış (rû-siyâh, sitem-perdâz, şakî-i bed-nihâd, rüsvây-ı mâder-zâd...). Anlatılanlarda bir diğer özellik ise eserin genelinde olduğu gibi soyut kavramlar somutlaştırılarak verilmiş. Benzetme sanatı ile yapılan bu özellik ile isyan kapıya, kahır ve kin örümcek ağına benzetilmiş. Bunun dışında düşmanın bedeni ülkeye benzetilerek, padişahın bu ülkeyi fethedeceği bildirilmiştir.

Düşman askerleri eserde hayvanlara benzetilerek kullanılır: Özellikle “seg” kelimesi ile yapılan tamlamalarla nitelendikleri görülür: “Belğrad’dan dört yüz nefer seg-i bî-dîn” Dinsiz köpek tamlamasının yanında, düşmanlar cehennem köpeği olarak nitelendirilir: “içlerinden birkaç seg-i cehennemi bedreka-i şemşîr-i zehr-i âbdâr ile...” Bunlarla birlikte bazıları cehennemin böcekleridir: “süref-i dârü’l-bevâr” Ölenler leş hükümündedir. Leşleri ya kule burçlarına asılır, ya da vahşi hayvanların yiyeceği olur: “lâşeleri ârâyîş-i kulel ü burüc-ı ḥişâr olındığını...”, “lâşeleri ṭu‘me-i murğân-ı hevâyî ve ḥürîş-i ḥaşerât u vuḥuş-ı şahrâyî oldı.”

2.3.1.2.3. Kale, Kule ve Hisarların Özelliklerinin Anlatımında Söz Sanatlarının Kullanımı

Osmanlı askerlerinin ele geçirmek istedikleri kaleler fethedilmesi çok zor olan yerlerdir. Kaleleri fethetmek bir yana onlara tırmanmak bile neredeyse imkansızdır. Kalelerin uzunlukları, sarplığı, erişmesinin zorluğu gibi özellikler, gökyüzüne veya gökyüzündeki gezegenlere benzetilmiştir. Bu benzetmeden amaç ise Osmanlı askerlerinin imkansız bir işi başardıklarını göstermektir. Eserin genelinde Osmanlı askerlerinin imkansız bir işi başardıkları kalelerin bu biçimde tasvir edilmesine bağlanmıştır.

34 Yolunu kaybeden düşmanın cesareti, kara yüzlü düşmanın su ve su içme kabı saf zehir olup daima, yıldırım (kadar) etkili kılıcın eski kararları uygulayan kadısının fermanı, eziyet edip zulüm yapmayı huy edinmişlerin beden ülkelerinde can gibi gezinsin. Şimdiki zamanda iki kötü yaradılışlı ve anadan doğma rezil kişinin karmaşa ve kargaşılık çıkarmaya başlaması ve isyan kapısını açık yardım ve emniyet gölgeliğinin korumasında, emniyetin oda arkadaşı olan halkı kahır ve kin örümceklerinin ağına yakalatmaları...

“Liman-ı mezbûra havâle Degirmen ƙal‘ası ‘unvânıyla iştihâr-yâfte bir ƙal‘a var idi ki kûngüre-i burûc-ı şa‘bü’l-‘urucî ƙâƙ-ı bülend-revâƙ-ı gerdûna ber-â-ber olup her güşesi ƙarben ve ƙoplar ile müzeyyen ve ra‘âde-sâzî ve top-endâzî fenninde mâhir olanlar ol ƙal‘a’nın nıgehbânlığına mu‘ayyen olmuş idi (26a).³⁵”

Değirmen Kalesi’nin tırmanması imkansız, burçların tepe noktasına kadar erişen yükseklikte, kemerleri gökyüzünün en yüksek noktasında olduğunun anlatılması gultıv derecesindeki mübalağayı gösteriyor. Bir başka kalenin tasvirinde de, kalenin ele geçirilmesinin imkansızlığı, onun fethedilmesinin hayal bile edilemeyeceği ile ifade edilmiştir: “İskıradin nâm ƙal‘a-i düşvâr-giri ki şeh-bâz-ı bülend-pervâz-ı endîşe vü ƙayâl daƙı hevâ-yı teşhîrinde taƙrîk-i per ü bâl itmek muƙâldür (28b).³⁶” Alıntıda kalenin fethedilmesinin imkansız olduğu, hatta fethedilme düşüncesinin bile imkansız olduğu söylenerek mübalağa yapılmıştır. Düşünce ve hayal bir doğana benzetilmiş, kuş tenasübü ile cümle oluşturularak şehbâz, per ü bâl, tahrik, hevâ kelimeleri kullanılmıştır. Ayrıca hevâ kelimesinin hava anlamı şehbâz kelimesi ile ilgili olduğundan ihâm-ı tenasüp sanatı vardır.

2.3.1.2.4. Savaş Anının Anlatımında Söz Sanatlarının Kullanımı

Süleymân-nâme’de savaşın yapıldığı anı anlatan tasvirler, son derece canlı bir biçimde verilmiştir ve söz sanatları ile doludur. Zincirleme tamlamalar ve benzetmelerle verilen tasvirler niteliklerin ve hareketlerin verildiği yerler olarak karşımıza çıkar. Savaş anının küçük bir bölümünün alıntılandığı örnekte, top atışlarının sesleri gökyüzünün kubbesini çınlattığı mübalağası ile olay anlatılmıştır. Teşhis, benzetme sanatlarının da kullanıldığı alıntıda, söz sanatlarının yanında ses sanatlarından seci ve aliterasyon kullanılmıştır:

“Hengâm-ı izdihâm-ı ma‘reke-i iltihâmda dem-be-dem ƙarafeynden ƙoplara âteş virildükce ƙubbe-i bülend-ƙımmе-i âsmân pür-tan’in olup teşâ‘üd-i ebhîre vü duƙândan günbed-i gerdân-ı sipihr-i ber’in ve bisyârî-i küşteğândan saƙı-ı pehnâver-i zemîn mübtelâ-yı ‘ârıza-i ƙıƙı’n-nefes olurdu (46a).³⁷”

Özellikle ses sanatları ile iç içe kullanılan anlatımda seslerin tekrarı dikkati çekmektedir. “Hengâm-ı izdihâm-ı ma‘reke-i iltihâm” tamlamasında koyu yazılan yerlerdeki iç ses benzerliklerine “ma‘reke” kelimesindeki m de destek vermiştir. Ayrıca “dem-be-dem” kelimesinde “m” sesinin devam etmesi, ve kendinden sonra gelen “ƙubbe-i bülend-ƙımmе-i âsmân” tamlamasında hem kendinden önceki seslerin (k, n) hem de kendinde bulunan seslerin devam etmesi (d, m, b) mübalağa ile anlatılan durumun ses bakımından vurgulanması olarak

35 Adı geçen limanı gören Değirmen Kalesi adıyla bilinen bir kale vardı ki ulaşılması en zor olan burçların tepesi, göğün yüce kemerinin kubbesine denk olup her köşesi toprak ile süslenmiş, çok ses yapma ve top atma hünerinde usta olanlar o kalenin gözcülüğüne tayin olunmuş idi.

36 İskıradin adlı ele geçirilmesi zor olan kaleyi zaptetme arzusuyla, hayal ve düşüncenin yüksekte uçan kuşunun kanat çırpması imkansızdır.

37 Savaşın kızıştığı meydanın izdiham zamanında, sürekli iki taraftan toprak ateşlendikçe, göğün en yüksek kubbesi çınlamayla dolup dumanların yükselmesinden, yüce göğün dönen kubbesi ve ölümlerin çokluğundan, yeryüzü nefes darlığına tutuldu.

görülebilmektedir. Alıntılanan savaş sahnesindeki sesin yoğunluğu secilerle de desteklenmiştir. Âsmân, duhân, küşteğân tanîn, berîn, zemîn kelimelerindeki ses benzerlikleri alıntılanan bölümdeki sesi çoğaltmış ve yoğunlaştırmıştır. Ayrıca gulüvv derecesinde mübalağa yapılan bölümde, yeryüzü ve gökyüzü kişileştirilerek nefesi kesilen bir insana benzetilmiş, bunun sebebi ise gökyüzüne çıkan dumanların ve yeryüzündeki ölümlerin çokluğu olarak orijinal bir ifade ile verilmiştir. Aynı savaş sahnesinden alıntılanan bir başka örnekte de bu tür mübalağalar ile benzetmelere başvurulduğu gözlenmektedir: “Gerd-i meydân-ı gîr u dâr rûy-ı âsmâna perde-keş ve tâb-ı şemşîr-i şâ’ ika-te ’şîr birle top-ı zemîn kürre-i âteş olup kubbe-i eflâk şeb-i târa ve ‘arşa-i hâk lâlezâra döndü (46a).³⁸” Savaşın şiddetinin anlatıldığı bu bölümde yeryüzündeki tozların gökyüzüne kadar ulaşması ve gökyüzüne sanki bir perde çekilmişcesine orayı kaplaması anlatılmaktadır. Bunun sonucu olarak felekler karanlık geceye, yeryüzü ise ateş topuna döndüğünden kan rengini çağrıştıran lale bahçesine benzemiştir.

2.4. Âyet İktibâslarının Kullanımı

Eserin giriş kısmında yoğunlukla kullanılan ayetler konunun anlatıldığı bölümlerde de bulunur. Yapı bakımından bir cümlenin veya bir tamlamanın ögesi olarak kullanılan ayetler değişik anlamsal işlevlerle karşımıza çıkar. Bunlardan ilki padişahın otoritesinin, gücünün olumlanmasını, kabul edilmesini teyit etmektir. İkinci olarak bir ülke, şehir veya savaş yapılan yerdeki betimlemelerde, bunların özelliklerini örneklendirmek için ayetler kullanılır. Üçüncüsü düşmanın içinde bulunduğu durum anlatılırken kullanılır. Bu tür kullanımlarda olumsuz nitelikler Kur’an ayetleriyle desteklenir. Dördüncü işlev Osmanlı askerlerinin karşılaştıkları durumların anlatılması ile ilgilidir.

2.4.1. Padişahın Otoritesini Desteklemek İçin

Eserde Kur’an ayetlerinin padişahın gücünü ve otoritesini teyit etmek için kullanımı genellikle iki biçimde karşımıza çıkar. Bunlardan birincisi Süleymân peygamberin geçtiği ayetlerin kullanımı ikincisi ise yardım, teyit, beşaret anlamı ifade eden ayetlerin padişah için kullanımınıdır.

Süleymân peygamberin isminin geçtiği ayetlerin kullanımında padişahın aynı Süleymân peygamber gibi hak yolda olduğu, güçlü olduğu izlenimi uyandırılır. Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olan padişahı, Allah’ın kanunlarının olduğu kutsal bir kitabın sözleri ile desteklemek onun kuvvetini ve otoritesini nereden aldığını göstermektedir. Böylelikle Kur’an ayetleri estetik bir kullanım aracı olmanın yanında padişahın otoritesini meşrulaştırma aracı olarak da kullanılmıştır. Ayetlerin ikinci işlevinde ise Allah’ın yardımının dâima padişahın üzerinde olduğu mesajı verilmektedir:

38 Savaş ve çarpışma meydanının tozu gökyüzünü örtüp, yıldırım kadar etkili kılıcın ateşi ile yer küresi ateş topu olduğunda feleklerin kubbeleri karanlık geceye ve yeryüzü lale bahçesine döndü.

“Fermân-ı bî-dermân-ı ħudaygân-ı cihân-sitânı güş-ı iz‘ân birle istimâ‘ ve ħuşire li *Suleymâne cunūduhu*³⁹ müsted‘âsinca sâye-i sa‘âdet-pîrâye-i tûğ-ı zafer-furûğ-ı Süleymânî’ de ictimâ‘ idüp gâyet keşret ü izdiĥâmdan ħıyâm-ı şüreyyâ-intizâm rûy-ı ħâke kıbâb-ı zerrîn-tınâb-ı eflâk gibi biribiri üzere ħurıldı (12b).⁴⁰

Alıntılanan örnekte padişahın Süleymân peygambere benzetildiği görülmür.

“fûlk-i hilâl baĥr-ı aĥzâr-ı felekde seyrân itdükce sultân-ı keştî-i aĥvâl-i ‘âlem ü ‘âlemiyân yed-i mü‘eyyedlerine müsellemler olup lücce-i mevc-engîz-i eyyâm ber-vefĥ-ı merâm cünbiş ü ârâm eyleye, diyü âyât-ı icâbet-i gâyât-ı du‘âyı tertîl itdükden şoĥra ve *huvellezi yeseyyirrukum fi’l-berri ve’l-baĥr*⁴¹ cenâbından ħübûb-ı bād-ı murād birle Rodos-ı maĥrûs ħarafına imâle-i sükkân-ı ‘azîmet eyledi (25a).⁴²”

2.4.2. Ülke, Şehir ve Savaş Yapılan Yerin Nitelikleri Anlatılırken

Kur’an ayetlerinin bu işlevi ile yerleşim yerlerinin özellikleri veya savaş meydanının ne hâlde olduğu ayetlerle örneklendirilmektedir. Cennete benzetilen bir şehir veya yakılıp yıkılan bir savaş meydanı tasvir edilirken o anlama uygun ayetler iktibas edilir: “mâĥ-ı mezburûñ yigirminci günü şaĥrâ-yı dil-ârây-ı dârü’l-‘izz ve’n-naşr-ı Edrine ki nüzhet-i ‘arşası nüşĥa-i ravza-ı rıdvân olup zerrât-ı ħâki maşdüĥa-ı kerîme-i *ke-ennehunne’l-yâĥûtu ve’l-mercân*⁴³ dur (13a).⁴⁴”

“Silistre ve Niğbolı begleri daĥı ħiyel-âmûz-ı ‘acûz-ı dehr olan muĥtâle-i merĥûmenüñ zir-i fermânında olan kişveri [S-16a] ser-tâ-ser muĥtelü’n-nizâm ve kerîme-i *ce’alnâ ‘âliyeĥâ sâfileĥâ*⁴⁵ mazmûn-ı ‘ibret-meknûnıñ meşĥûd-ı dîde-i ‘acâyib-binân-ı enâm itmek cezmi ile o şavba ‘azm itdiler.⁴⁶”

39 Süleyman’ın orduları (onun önünde) toplandı. (Neml 27/17)

40 Dünyayı tutan padişahlar padişahının takatsiz bırakan buyruğunu anlayış kulağı ile dinleyip “Süleymân’ın orduları toplandı.” isteğince, (Sultan) Süleyman’ın zafer ışığı (olan) tuğun mutluluk (veren) süsünün gölgesinde toplanıp kalabalığın ve yığılmanın fazlalığından Süreyya düzenli çadırlar toprak üstünde göklerin altın ipli kubbeleri gibi birbiri üzerine kuruldu.

41 O sizi karada ve denizde dolaştırandır. (Yunus 10/22)

42 ...hilal gemisi göğün yeşil denizinde yol aldıkça, evren ve tüm insanların durum gemilerinin padişahı, güçlü ellerine verilip günlerin dalgalı denizi isteğe uygun olarak hareketli ve sakin olsun, dedikten sonra, “O, sizi karada ve denizde dolaştırandır.” tarafından murat rüzgarlarının esmesi ile birlikte Rodos tarafına yolculuk dümenini çevirdi.

43 Onlar mercan ve yakut gibidir. (Rahmân 55/58)

44 Aynı ayın 20. günü Edirne’nin yardım ve izzet kapısının gönlü süsleyen ovası ki meydanının ferahlığı Rıdvân bahçelerinin benzeri olup tıdprağının her bir zerresi “Onlar mercan ve yakut gibidir.” yüce gerçeğinin kendisidir.

45 Oranın altını üstüne getirdik. (Hud 9/82)

46 Silistre ve Niğbolu beyleri de zamanın hile öğrenen kocakarıları olan adı geçen hileci kadının yönetiminde olan ülkeyi baştan başa düzenin bozulması ve “Oranın altını üstüne getirdik.” uyarıcı asıl anlamını, mahlukatın şartırcı şeyleri gören gözüne göstermek kararıyla o tarafa gittiler.

2.4.3. Düşmanın Olumsuz Durumu Anlatılırken

Ayetlerin bir başka işlevi de düşmanların durumlarını anlatmaktır. Bu durumlar düşmanın içinden çıkamayacağı, savaşta yenileceği, kaybedeceği gibi İslam ordusuna müjde veren olaylardır. Ayetler düşman askerlerinin bu durumlarını anlatırken onları tehdit eden bir üslup ile kullanılmaktadır:

“penāh-berde-i kemīngāh-ı hīṣār olan bergeşte-rūzgārlara *eynemā tekūnū yudrikkumu 'l-mevtu velev kuntum fī burūcin muṣeyyede*⁴⁷ peyāmını iṣāl itdüklerinde Rodosiler dağı *ya 'iduhum ve yumennihiḡim ve mā ya 'iduhumu 'ş-ṣeyṭānu illā ġurū*⁴⁸ fehvāsınca ġurūr-ı va' de-i durūġ-ı ṣeyṭānī birle *seāvī ilā cebe*⁴⁹ muḡaddemesiyle 'amel-i dāmenine giriftār olup hūbūb-ı ōurṭa-ı ġīr u dār birle deryā-yı heycā hāyic ve bāzār-ı kārzārda metā' -ı ḡayāt kāsid ve kālā-yı bī-ī' tībār-ı 'adem rāyic oldı (29b).⁵⁰”

2.4.4. Osmanlı Askerinin Durumu Anlatılırken

Ayetlerin bir işlevi de Osmanlı ordusu tasvir edilirken onların durumlarını anlatmakta kullanılır. Burada askerlerin zor durumda oldukları an tasvir edilirken ve askerlerin nâil olacakları nimetler anlatılırken Kuran ayetlerinden yararlanılır. Aşağıdaki alıntı, askerlerin zor durumda olduğunu tasvir etmektedir.

“Mūsā' ade-i bād-ı murād birle dört gün gidilüp kenārlar āṣikār olıcaġ zamānda nā-gihān bād-ı muḡālif vezān olmaġ ile efvāc-ı emvācuñ 'utuvv ü ṭūġyānī ānen-fe-ānen izdiyād bulup keṣṭiler *fī mevcin ke 'l-cibāl*⁵¹ ġāh dud-ı āh gibi evc-i āsmāna çıkup burc-ı hūt ile hem-ser ve ġāh eṣk-i merdüm-i bī-ġünāh gibi ka' r-ı 'ummāna inüp maġarr-ı semeke ber-ā-ber olurdu. Bu eṣnāda sultān-ı sipihr-āstān-ı ōām zevraġ-ı mihr-i āsmān-maġāmı baġr-ı ōeb-i kır-ġünde ser-niġün itmek için fülk-i felege süvār olup *zulumātun ba' zuhā fevġa ba' zin*⁵² [S-39b] ōuret-i hevl-engīzi nümāyān oldı.⁵³”

Ayetlerin Osmanlı askerleri ile ilgili bir diġer işlevi de onların elde edecekleri nimetleri bildirmektir.

47 Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kalelerde bulursanız bile ölüm size ulaşacaktır. (Nisâ 4/78)

48 Şeytan onlara vaatte bulunur ve onları kuruntulara sürükler. Oysa şeytan ancak aldatmak için vaatte bulunuyor. (Nisâ 4/120)

49 Dağa sığınacağım. (Hûd 11/43)

50 Hisarın pusu kurulan yerine sığınan köleler olan talihsizlere “Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kalelerde bulursanız bile ölüm size ulaşacaktır.” haberini ulaştırdıklarında Rodoslulular da “Şeytan onlara vaatte bulunur ve onları kuruntulara sürükler. Oysa şeytan ancak aldatmak için vaatte bulunuyor.” anlamına göre şeytanın yalancı vaatlerinin gururuyla “dağa sığınacağım” eteğinin işine kapılıp savaş rüzgarının esmesi ile savaş denizi kızıştı ve savaş pazarında hayat malı geçmez, yokluğun önemsiz kumaşı geçer oldu.

51 Dağlar gibi dalgaların içinden (Hûd 11/42)

52 Birbiri üstüne karanlıklar (Nûr 24/40)

53 İstek rüzgarının izni ile dört gün gidilip kıyıları belirgin olduğu zamanda ansızın muhalif rüzgarın esmesi ile dalgaların bölük bölük itaatsizlik ve isyanı aralıksız çoğalıp gemidekiler “Dağlar gibi dalgaların içinden” zaman zaman ah dumanı gibi gökyüzünün doruğuna çıkıp Balık burcu ile beraber, zaman zaman da suçsuz bir insanın gözyaşı gibi denizin dibine inip balıklarla beraber olurdu. Bu sırada akşamın gök eşikliği sultanı, gök makamının güneş gemisini kır renkli gece denizinde baş aşağı etmek için felek gemisine binince “Birbiri üstüne karanlıklar”ın korkunç sureti görünür oldu.

“Ol zed ü hord eşnâsında beş yüzden ziyâde ğâzî tâc-ı bâ-ibtihâc-ı şehâdet birle taħşil-i ser-efrâzî idüp yeniçeri ağası Bâlî Ağa dahı zaħm-ı hürde-i peykân-ı tîr-i *velâ yenâlüne min ‘aduvvin neylen illâ kutibe lehum bihi ‘amelun şâlih*⁵⁴ hûân-ı ‘amel-i yağmasından nevâle-gîr oldı (25b).⁵⁵”

3. Sonuç

Kanûnî dönemini anlatan bir tarih kitabı olarak *Süleymân-nâme*'de farklı üslup araçları kullanılmıştır. Böylelikle eser edebî bir biçimle anlatılmış ve edebiyat incelemesinin konusu hâline gelmiştir. *Süleymân-nâme*'de başlıklardan itibaren kullanılan bu araçlar çalışmada “dolaylı anlatım” olarak adlandırılan yapı, Farsça uzun zincirleme tamlama ile kurulan ve söz, ses sanatlarının bulunduğu tamlamalardır. Klasik Türk edebiyatı ürünlerinin dili veya üslubu anlatılırken kullanılan süslü, ağdalı, ağır vb. bir dil ifadesi ile kastedilenin bu yapı olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bu kullanımların klasik Türk edebiyatı ürünlerinin dil ve üslubunu olumsuz yönde tanımladığı görülmektedir. Çalışmada bu tür yapıların ses ve söz sanatlarının oluşum yeri olduğu, farklı anlamların ortaya çıkmasını sağladığı, ses bakımından yoğunluğu artırdığı gösterilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen noktalardan bir tanesi de dolaylı anlatımlarda sıklıkla somutlamaya başvurulmasıdır. Böylelikle uzun ve karışık tamlamalardaki anlam göz önünde canlandırılacak biçimde verilmiştir, diyebiliriz.

Eserin anlatımında sıklıkla alıntı unsurlar da bulunur. Alıntı unsurlardan şiirlerin yapıca ve anlamca farklı kullanım özelliklerine sahip olduğu belirlenmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe manzum parçalardan oluşan bu alıntılarda Türkçe şiirler diğerlerine göre çok az kullanılmıştır ve bu şiirlerin büyük çoğunluğu Bâkî'ye aittir. Eserde şiirler, yapı bakımından bir cümlenin ögesi olarak ve cümleden bağımsız biçimde kullanılmıştır. Cümleden bağımsız olan manzumelerin kendinden önce anlatılanları sürdürmek, devam eden anlatımı açıklamak ve bir bölümü veya eseri sonlandırmak gibi işlevleri vardır.

Kur'an ayetleri ise eserin genelinde padişahın otoritesini meşrulaştırmak için eserde yer almıştır. Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, halifesi olan yöneticinin dayandığı en önemli kaynak kutsal kitaptır. Bu yüzden ondan alıntılar yaparak Kanûnî'nin otoritesi, doğru yolda olduğu, Allah tarafından teyit edildiği ayetler ile verilmiştir. Ayetler aynı zamanda bir şehir veya savaş meydanının özelliklerini örneklendirmek, İslam askelerinin ve düşman askerlerinin durumlarını anlatmak için kullanılmıştır. Ayetler, Osmanlı askeleri için müjde, düşman askerleri içinse tehdit, ceza ifade eder.

Tasvirler, dolaylı anlatımın sıklıkla kullanıldığı yerlerdir. Ayrıca tasvirlerde ses ve anlamın çeşitli sanatlarla yoğunlaştığı görülür. Özellikle padişah tasvirlerinde padişahın kendisi,

54 Düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel(in sevabı) yazılmış olmasın. (Tevbe 9/120)

55 O kavga, dövüş esnasında beş yüden fazla gazi şehitliğin ferahlık içindeki tacı ile seçkinlik kazanıp, Yeniçeri Ağası Bali Ağa da ok temreninin parçasının yarısı ile “Düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel(in sevabı) yazılmış olmasın.” yağma amelinin sofrasında nasibini aldı.

kullandığı araçlar, otağı, atı vb. dış dünyadaki en değerli varlıklar ile karşılaştırılıp padişah veya kullandığı araçların bundan üstün olduğu biçiminde bir anlatım sergilenmektedir. Padişahın kullandığı aracın bu denli üstün olması aslında ona sahip olanın değerinin ne kadar yüce olduğu ile ilgilidir. Padişah tasvirlerinin dışında düşman kumandanı ve askerlerinin tasvirleri canlı bir biçimde verilmiştir. Padişah tasvirleri ne kadar yüceltici ve olumlu ise düşmanların tasvirleri bunun tam tersidir. Düşmanlar olumsuz niteliklerle anlatılır hatta köpek (seg), böceğe (süref) benzetilir ve cehennemliklerdir.

Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi, çok iyi eğitim almış, bir divançe sahibi her üç dilin inceliklerini bilen bir devlet adamıdır. Aynı zamanda devrin önemli münşilerindedir. *Süleymân-nâme* adlı eserinde sanatkâr yönünü göstermiş ve yukarıda anlatmaya çalıştığımız çeşitli üslûp araçları ile eserini oluşturmuştur. Anlatım bakımından estetik nesrin önemli eserlerinden olan *Süleymân-nâme* hakkında dili ağır, süslü, tumturaklı gibi ifadeler yer alıyorsa da, bize göre, bu ifadeler ile kastedilmesi gerekenin sanatsal anlatım yolları ile eserin oluşturulduğudur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Ahmet Refik. *Alimler ve Sanatkarlar*. Der. M. Necip Yılmaz. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013.
- Babinger, F. "Abdülaziz Efendi". *İslam Ansiklopedisi*, I, 64. Ankara: MEB Yayınları, 1978.
- Babinger, F. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri III*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- İnehan-zâde Mehmet Nâil Tuman. *Tuhfe-i Nâilî II*. Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Karaçelebi-zâde Abdülaziz. *Süleymân-nâme*. Mısır: Bulak Matbaası, 1248.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zünûn*. Çev. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kaya, N. "Karaçelebizade Abdülaziz Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27, 381. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kaya, N. *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli Tahlil, Metin*. Ankara: TTK Yayinevi, 2003.
- Mehmet Süreyya. *Sicill-i Osmâni I*. Akt. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Sağırılı, A. "Süleymân-nâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 124. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

